

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra teologických věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**POHLED JEANA AMÉRYHO A EMMANUELA
LÉVINASE NA SMRT A UMÍRÁNÍ**

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tomáš Veber, Th. D.

Autor práce: Ivana Kollerová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: kombinované

Rok odevzdání: 2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedenými ustanoveními zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

30.3.2015

Ivana Kollerová

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. et Mgr. Tomáši Vebrovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 MYŠLENÍ JEANA AMÉRYHO A EMMANUELA LÉVINASE	7
1.1 Myšlení Jeana Améryho a Emmanuela Lévinase	7
1.2 Stárnutí a otázka času	8
1.3 Vztah ke světu a společnosti	13
1.4 Odpovědnost a svoboda	18
2 POHLED NA SMRT A UMÍRÁNÍ.....	21
2.1 Omrzlost životem, únava a lenost	21
2.2 Umírání a smrt	24
2.3 Dobrovolná smrt	28
3 KOMPARACE MYŠLENEK JEANA AMÉRYHO A EMANNUELA LÉVINASE 31	
3.1 Čas, svět a společnost, odpovědnost a svoboda.....	32
3.2 Témata umírání a smrti	33
ZÁVĚR	36
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	38
ABSTRAKT	39
ABSTRACT.....	40

ÚVOD

Cílem této práce je nastínit myšlenky Jeana Améryho a Emanuela Lévinase a jejich postoje k smrti a umírání a také jejich myšlenky mezi sebou porovnat, najít souvislosti, shody i odlišnosti. Tyto dva myslitele spojuje podobný osud. Jako Židé prožili plně hrůzy druhé světové války, strávili ji v koncentračních táborech a přišli o své blízké. Stáli smrti tváří v tvář každý den, přesto uvidíme, že na oba zapůsobily tyto hrůzy různým způsobem.

Celá práce je rozčleněna do tří kapitol. První část je zaměřena obecně na myšlení Améryho a Lévinase a na jejich výpovědi, které se týkají postojů k času, stárnutí, společnosti a světu či svobodě a odpovědnosti. Druhá část pojednává o pojmech omrzelosti životem, únavy či lenosti a o otázkách umírání a smrti. Přesto je potřeba podotknout, že všechny kapitoly se dotýkají také života jako takového. Jedna kapitola druhé části je věnována Améryho pojmu dobrovolné smrti, protože ta tvoří významnou část jeho myšlení. Přesto není Améry jen filosofem sebevraždy, jak bývá často chápán. To se také pokusím ukázat. Třetí část porovnává myšlenky obou autorů, uvedené v první a druhé části a je zaměřena na hledání společných prvků i na vystihnutí odlišností.

Jedním z cílů je také přiblížit Améryho i jako myslitele, který se zabývá nejen smrtí, ale především životem. K myšlenkám obou autorů se budu vyjadřovat nejen ve třetí části, ale také v průběhu celé práce. Tyto vlastní postřehy nebo otevřené otázky nejsou odpověďmi, jejich cílem není soudit Améryho nebo Lévinase. Vyjadřují vlastní postoj, nebo zamyšlení. Měly by být chápány jako případná inspirace k dalším úvahám nad myšlenkami obou autorů. Zejména z těchto důvodů budou tyto vsuvky a vyjádření uvedeny do poznámek pod čarou, aby nerušily čtenáře ve vnímání samotných myšlenek Lévinase a Améryho a aby byly v textu snadno odlišitelné. Jen v poslední kapitole se budu vyjadřovat k jednotlivým tématům přímo do textu, aby porovnání bylo komplexnější.

Při zpracování a nastínění Améryho myšlenek budu vycházet ze dvou jeho děl: *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*, kde se zabývá zejména otázkou dobrovolné smrti, a *O stárnutí. Revolta a rezignace*. V této eseji se zabývá stárnutím, umíráním a smrtí, ale také otázkami času, vztahu ke společnosti a svobodou člověka. K popsání a vystižení myšlenek Lévinasových se budu opírat zejména o jeho dílo

Existence a ten, kdo existuje, kde hovoří především o existenci samotné, o životě a dalších otázkách a také se zmiňuje o smrti a nicotě. K hledání odpovědí na otázky smrti využiji knihu *Být pro druhého*. Dále vyjádření Lévinasových myšlenek opřu o díla Chalierové (*O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.*) a Caspera (*Míra lidství. Rosenzweig a Lévinas*), kteří se filosofií Lévinase zabývali.

1 MYŠLENÍ JEANA AMÉRYHO A EMMANUELA LÉVINASE

Nejprve se v krátkosti podívám na základy myšlení obou autorů a následně rozvinu jednotlivé pojmy, kterým se oba myslitelé blíže věnují. Tyto pojmy budou dále odrazovým můstkem pro téma smrti a umírání.

1.1 Myšlení Jeana Améryho a Emmanuela Lévinase

Myšlení Lévinase je velmi konkrétní, můžeme ho považovat za představitele moderní filosofie existence. Hlavními prvky jeho myšlení jsou především vášeň pro člověka a transcendenci. Jeho hlavním záměrem je odhalit a odkrýt počátek pravých lidských vztahů, které se odehrávají mezi bytostmi, nestaví se proti sobě, ale spojují se v oddělenosti. Jeho myšlení se obrací více proti bytí, než k němu, nadřazuje jsoucí nad bytí. Lévinas si hledí především vztahů, neshrnuje, ale spíše rozrůžňuje. Chce nahradit ontologii, vědu o bytí, metafyzikou, vědou o nekonečném.¹

Lévinas ve svých myšlenkách rozvíjí fenomenologickou tradici, ale i tu hebrejskou. Bible není pro Lévinase jenom text, ale je to celá hebrejská tradice, která z textu vychází. 20. století, ve kterém Lévinas vyjadřuje své myšlenky, je věkem mnoha tragédií, přitom jeho odpovědi nejsou pesimistické. Hrůzy druhé světové války, kterou Lévinas prožil, nemají podle něho vést k beznaději, ale mají v nás probouzet imperativ. A to takový, že člověk se v utrpení nesmí do něho uzavírat a myslet jen na sebe, a tím tedy zapomínat na utrpení druhého.²

Jádrem Lévinasova myšlení je, že „*Krutost a naléhavost mého utrpení a úzkost z mé smrti se může proměnit v pohnutí a ve starost o druhého.*“³

Pro Lévinase existuje vedle jsoucího bytí ještě druhý, který je tou nejpůvodnější daností. Jako člověk žiji ve svém světě, který otevírám, což se děje jako bytí ve světě pobytu. Při každém otevírání světa, uprostřed něj, se ukazuje ten druhý, jež se jako jsoucí vymyká otevírání světa, jež vychází z mého ego. Druhého nejtělesněji zakouším

¹ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.* Ježek : Praha, 1933. ISBN 80-901625-0-9. S. 7-9.

² Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.* S. 15.

³ Tamtéž. S. 16.

v jeho tváři, v živém obličejí, který mluví a probouzí mne ze spánku. Obličej druhého je první a původní zkušenost skutečnosti mimo mne. Druhý, jež se zjevuje v tváři, na mne mluví a ukazuje se jako nárok, oslovuje mne a vyzývá, klade mi otázky a zpochybňuje mne. Jedině tak se mohu stát sám sebou.⁴

Také Améryho myšlení bylo z velké části formováno existencialismem, především pak dílem Jeana-Paula Sartra, vůči němuž se také vymezovalo. Klíčovou zkušeností v díle Améryho, jak ostatně dále uvidíme, je zkušenost smrti a to zejména smrti v podání nacionálního socialismu. Tato zkušenost ho připravila o důvěru v rozumné fungování našeho světa, znamenala pro něj absenci lidské solidarity i selhání společenského rozměru lidské existence.⁵

Další motiv, který se v díle Améryho objevuje, je lidská důstojnost, o které hovoří také ve vztahu ke stárnutí a stáří. Další témata jako čas, svoboda, otázka světa a společnosti a našeho vztahu k nim, jsou spojena se stárnutím a se smrtí. Améry prostě hledí ve svém díle smrti neustále do tváře, což pro nás může být nepřijatelné a nesnesitelné, protože v dnešní době se otázce smrti spíše vyhýbáme a příliš se o ní nemluví. Přesto k ní jednou všichni dospějeme a také jí budeme stát tváří v tvář.⁶

Améry ve svých myšlenkách vychází zejména z vlastní zkušenosti, ale nevidí ve smrti něco, co má smysl, spíše v ní vidí ztrátu smyslu, absolutní konec. Často také vymezuje svůj postoj a své myšlenky vůči výpovědím věd či vědců, ale i filosofů. Neustále poukazuje na to, že jde o naši nejnítějnější zkušenost a jen díky ní jsme schopni opravdu pochopit podstatu toho, o čem hovoří. Jde tedy také o to, abychom měli svůj vlastní hodnotový systém, abychom stále zůstávali sami sebou a nepřijímali jen to, co nám určuje společnost. Jenom tak si můžeme zachovat důstojnost, sebeúctu, svobodu či hrdost.⁷

1.2 Stárnutí a otázka času

Než se posunu dále k pojmům umírání a smrti, přiblížím nejprve Améryho myšlenky týkající se stárnutí jako procesu, který ke konečnosti a finalitě člověka vede.

⁴ Srov. CASPER, B. *Míra lidství. Rosenzweig a Lévinas*. Oikoymenh : Praha, 1998. ISBN 80-86005-62-3. S. 15-17.

⁵ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. Prostor : Praha, 2010. ISBN 978-80-7260-230-8. S. 185.

⁶ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 186-187.

⁷ Srov. Tamtéž. S. 188,191.

Dále se budu zabývat také otázkami času, který nejvíce pociťujeme právě ve chvílích blížící se smrti.

Stárnutí samo je podle Améryho proces, tedy probíhá. Nelze přesně říci, kdy je člověk starý, neboť každý stárneme v jiném věku.

Améry si pokládá otázku, co se děje se stárnoucími lidmi a odpovídá na ni, že všechno i nic. Čas nám ubíhá a my se začínáme v období stárnutí, více než kdy dříve, ptát, co vlastně je čas. Je to něco, co plyne. Říkáme, že minulost ani budoucnost neexistují, protože minulost již uplynula a budoucnost ještě není. Takže existuje jen přítomnost. Můžeme ale také říci, že ani přítomnost nemá žádnou časovou rozprostřenost, tedy že se nerozprostírá v čase, a čas sám tedy neexistuje. Améry upozorňuje na to, že my jako osoby vnímáme čas subjektivně. Přemýšlíme o něm ne jako vědci, kteří hovoří například o čase fyzikálním nebo biologickém, ale jako o čase, který je náš žitý čas. Vnímáme jej jako problém, jako našeho nepřítele i přítele, jako naše vlastnictví i jako něco, co nelze uchopit.⁸

„Čas je formou vnitřního smyslu, tj. nazírání nás samých a našeho stavu.“⁹

Tak si tedy i sám vědec, který se celý život zabýval časem jako fyzikální veličinou, začne čas uvědomovat jako subjektivní záležitost. Přemýšlí například nad tím, jaké měl v životě plány, co dokázal nebo nedokázal, nebo nad tím, že mu čas utekl tak rychle pod rukama a zbývá mu ho už jen tak málo.¹⁰

Nazíráme-li náš čas subjektivně, je-li intersubjektivně vnímatelný, pak se nutně střetáváme s problémem, jak zpřístupnit naše vnímání času těm ostatním. Podle Améryho nám nezbyvá, než čekat na chvíli, kdy druhý člověk začne zakoušet čas stejně jako my, tedy na chvíli, kdy začne sám stárnout jako onen fyzik.¹¹

Právě ve stáří si uvědomujeme čas. Mladý člověk toho ještě není schopen nebo se otázkou času vůbec nezabývá. Myslí si, že ho má ještě spoustu, ale pak se stane například to, že narazí při jízdě autem do stromu a jeho život náhle končí a my vidíme, že celou dobu žil falešně¹², protože předčasný konec jeho života vrhá na ten předchozí mdlé světlo.¹³

⁸ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. Prostor : Praha, 2008. ISBN 978-80-7260-207-0. S. 18, 19, 21.

⁹ AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 23.

¹⁰ Srov. Tamtéž. S. 22.

¹¹ Srov. Tamtéž. S. 23.

¹² Toto vyjádření mi na mysl přináší několik otázek. Za prvé: Kdy je člověk mladý a kdy starý? Opravdu nedokáže mladý člověk přemýšlet nad časem stejně tak jako ten starý? Co například chvíle, kdy mladý člověk trpí nějakou chorobou a ví, že zemře. Může si tak podle Améryho pojetí čas uvědomovat jako ten

Během celého našeho života vnímáme čas, jak jsme již řekli, subjektivně. Je relativní a neměřitelný, i když my ho členíme na časové úseky (hodiny, minuty apod.). Relativita času spočívá v tom, že prožíváme-li v životě zrovna těžké období, vnímáme čas závažněji, jako čas dlouhý. Když prožíváme klidné období, které trvá třeba dvacet let, vnímáme ho mnohdy jako kratší časový úsek, než v prvním případě. Veškerá minulost se ale stejně stává stále více a více vzdálenou a vše nám nakonec začne splývat a seskupovat a přeskupovat se.¹⁴

Améry si také klade otázku, zda lze čas poznat, uchopit a nalézt. Říká, že ani literatura ani filosofie nám v tom nemohou pomoci. Je potřeba se vydat cestou správného a prostého myšlení, popsat vlastní cestu, odhlédnout od zásad konvenčního logického myšlení, protože při pátrání po čase a pro vyjádření myšlenek neplatí žádná pravidla.¹⁵

A jak se to má s přítomností, minulostí a budoucností? Čas není, podle Améryho přímka, která spojuje minulost s budoucností, ale je to „*pole intencionalit*“.^{16, 17} Přítomnost, jež můžeme označit jako nyní, v sobě samozřejmě zahrnuje i něco z minulosti či budoucnosti. Přítomnost je rovněž relativním pojmem, stejně jako čas. Někdy ji vnímáme jako jednu vteřinu či krátký okamžik, jindy jako delší časový úsek. Například i celý aktuální rok může být přítomností. Přítomnost je tedy časové pole, které se vymezuje vůči minulosti a budoucnosti.¹⁸

Již jsme zmínili, že mladý člověk nemá potřebu se časem příliš zabývat. Naléhavá otázka času se objevuje teprve ve chvíli, kdy si uvědomujeme, že ho nenávratně ztrácíme. Jen stárnoucí člověk si uvědomuje, že čas nelze vnímat jako přímku nebo pole, chce-li opravdu nalézt odpověď na to, co čas je. Nevěří už na budoucnost nebo na to, že něco k němu přijde a stává se tedy sám časem. Mladý člověk časem není, protože ho nedokáže pociťovat jako nic než čas, neboť má před sebou vizi budoucnosti. Mluví o ní jako o čase, který má ještě před sebou a tento čas je prostorem a světem. Starý

starý? Znamená Améryho výrok o falešném životě tedy pouze to, že mladý člověk si nedokáže uvědomit svou hodnotu, protože si neuvědomuje jeho konečnost? Nedokáže tedy dát životu žádný smysl?

¹³ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 24-25.

¹⁴ Srov. Tamtéž. S. 25.

¹⁵ Zde, na tomto místě si uvědomuji, jak moc se Améry stále vyhýbá výpovědím filosofie, psychologie a dalších věd. Ne, že by přímo stál proti nim, jen nepovažuje jejich výstupy za pravé poznání, toho je schopen pouze člověk, který prožívá život, smrt apod. Svět musíme uchopovat prostřednictvím sebe sama, abychom byli schopni vůbec nějakého poznání.

¹⁶ Pod tímto pojmem si představuji úsilí nebo záměr něco činit nebo dělat, snažit se dosahovat nějakých cílů.

¹⁷ AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 29.

¹⁸ Srov. Tamtéž. S. 29-30.

člověk má už život za sebou, jak říkáme, a tento život je odžitý a nastřádaný čas. Je to jednoduchá rovnice: čím méně času máme před sebou, tím více času máme odžitého v sobě.¹⁹

Budoucnost vnímá starý člověk spíše jako negaci, a to nejen jako negaci svého působení ve světě, ale i jako negaci prostoru. Uniká tedy do minulosti, kde hledá odpovědi na to, co byl jeho život, svět a prostor. Vidí, že z toho všeho zbyl jen čas, který je vepsán do jeho těla a duše. Mladý člověk může do budoucnosti hledět, může čekat na něco, co přichází, na nové možnosti, a proto nenahlíží nevratnost času.²⁰

Nevratnost či pomíjivost času si nejvíce uvědomuje člověk, který neměl v životě úspěch, je zbaven iluzí. Jen zkrachovalec, který nic nedokázal a po kterém nic nezůstane, může vědět, a ví, že je cele provázán s časem. Lituje toho, co měl udělat a neudělal, nebo že naopak udělal něco, co neměl. Musí ale pochopit, že co se stalo, ať už to vykonal či nikoli, nejde změnit. Minulému životu už nemůžeme dát smysl a hodnotu, které bychom mu chtěli dát teď. Stárnoucí člověk může litovat, že už nikdy více nic nebude, lituje všeho, co promeškal.²¹ Čas se ale nevrací, i když si to pořád přejeme. Čím víc stárneme, tím víc pociťujeme nevratnost času a bojujeme s ním. Přitom čas už je to jediné a poslední, co nám zbývá.²²

Mluvila jsem o tom, že za život se v nás nakupí čas. Améry přirovnává stárnoucího člověka k vrstvám masy času. Tuto směs nemůže člověk nijak přeskupovat, ani s ní jinak manipulovat, nemůže se stát pánem svého času. Ve chvílích, kdy se stárnoucí člověk noří do času, padá do nejistoty. Čas, který je v něm, a který objevuje, nevnímá chronologicky. Nezáleží zde na posloupnosti času, ale na intenzitě, kterou vzpomínka nese.²³ Stárnoucí člověk, jemuž ubývají síly, neustále zakouší, že v sobě nese čas, a to

¹⁹ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 30-31.

²⁰ Srov. Tamtéž. S. 31-34.

²¹ V tomto odstavci se na několika místech setkáváme s negativním přístupem, pro Améryho tak typickým. Opravdu jen zkrachovalec může doopravdy být provázán s časem? A co to znamená být s časem provázán? Améry mluví o tom, že ve chvíli umírání se stáváme časem. Když tedy v životě nic nedokážu, nebo když umírám (a tím už jsem vlastně také o vše přišla), pak jsem teprve časem. Je zde také patrný jakýsi fatalismus, že nelze změnit to, co jsme vykonal, protože už je to minulost. Možná že ale své chyby můžeme napravovat a odčinit v přítomnosti či budoucnosti, ale fakt je, že co se jednou stalo, stalo se. A lítost starého člověka, o níž Améry mluví? Nemusíme přece svého života, nebo toho, co se v něm nepovedlo, vždy litovat. Můžeme se také se svým životem smířit.

²² Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 35-37.

²³ Tohoto si můžeme v praktickém životě všimnout například u seniorů, kteří trpí demencí, ale i u „zdravých“ seniorů. Často zmiňují ve svých hovorech stejné věci, vrací se ke stejným tématům. U osob s demencí se dokonce pracuje s těmito silnými vzpomínkami, které jsou často tím jediným, co člověku zbylo v paměti, protože to byl intenzivní zážitek.

i tehdy, když ve vzpomínkách neprožívá svou minulost. I na člověka, který má jen pár vzpomínek, doléhá tíha času.²⁴

Čas se stává čistým časem, neboli „...*přítomností vnitřního smyslu, který je nám bližší než vnější smysl čili nazírací forma prostorovosti.*“²⁵

Také Lévinas se vyjadřuje k otázce času. Nejprve nás seznamuje s pojetím času u Heideggra, tedy že čas vnímáme jako čas pobytu, tedy můj čas.²⁶ Dělíme ho na minulost, přítomnost a budoucnost. Je vymezen narozením a smrtí. Člověk sám rozvíjí svůj čas jako bytí ve svobodě ke smrti. Lévinas ale připojuje do vnímání času prvek druhého. Tím, že se setkáváme s druhými, objevuje se v našem pojetí času trhlina, ve které můj čas kříží cizí čas toho druhého.²⁷ Tento čas není můj a je vůči mému času transcendentní. Předě mnou se ukazuje nepředvídatelná budoucnost, která se mne týká.²⁸

Lévinas hovoří i o otázkách okamžiku, přítomnosti, budoucnosti, minulosti či věčnosti. Přítomnost je situace v bytí. Vedle bytí je v ní i určitá bytost, subjekt. Přítomnost vzdoruje budoucnosti, vztahuje se jen k sobě, nemůže mít kontinuitu, je prchavá, subjektivní. Čas neplyne. Přítomnost lze tedy chápat jako zastavení proto, že přerušuje a znovu navazuje trvání. Přítomnost lze také chápat jako dovršení subjektu. Lévinas říká, že filosofie vždy chápala okamžik v rámci času. Rozpětí času se jeví jako rozpětí samotné existence a nejvyšší formou existence je trvalost, neboť existence trvání tvoří. Dalším pojmem je věčnost, kterou existence napodobuje tím, že se v okamžiku rodí a umírá. Věčnost je vůči destrukci časem odolná a okamžik je díky své prchavosti popřením věčnosti.²⁹

Okamžik je podřízen času, protože se může objevit kdekoli v jeho prostoru. Okamžikem se nabývá existence, je to vždy nějaký počátek a jako takový je vztahem k bytí. Můžeme tedy říci, že když něco začíná být, neexistuje to do té doby, dokud to nezačne. Co neexistuje se musí narodit samo o sobě.³⁰

²⁴ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace.* S. 38, 40.

²⁵ Tamtéž. S. 40.

²⁶ Tady vidím podobnost s Améryho pojmem žitého času.

²⁷ Můj čas nekříží jen čas druhého ale časy všech druhých, kteří jsou v mém životě, a které potkávám. Zbude něco z mého vlastního času, je vůbec nějaký můj čas?

²⁸ Srov. CASPER, B. *Míra lidství. Rosenzweig a Lévinas.* S. 19-20.

²⁹ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje.* Oikoymenth : Praha, 2009. ISBN 80-86005-36-4. S. 61-63.

³⁰ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje.* S. 64.

„Nic nemůže zrušit vepsání do existence, které zavazuje přítomnost.“³¹ Právě v přítomnosti, která je v nás, je vztah k bytí. Je cílem, zastavením, jež v sobě skrývá událost. Ač je přítomnost prchavá, neruší tato její prchavost definitivnost a nekonečnost bytí. Ani „...hrozící smrt nezastavuje „frašku“ života – tvoří její součást.“³²

Přítomnost nemá možnost znicotnění, je v ní uzel. Když přítomnost vyprchá, uzel se nerozváže. Je svázána bytím, je jím přímo zotročena. Každý okamžik našeho života je úsilím o to, být. Svět mi poskytuje čas a my jím procházíme skrze jednotlivé okamžiky. Jde zde o neustálý vývoj, kdy v žádném jednotlivém okamžiku nejsme definitivní. To, co je definitivní, jsou okamžiky minulosti, které s sebou neseme.³³

Ještě jsme se nezmínili o budoucnosti. Do té směřuje naše naděje, pokud například v přítomnosti trpíme. Chceme v ní očekávat šťastné okamžiky, jež v ní mohou nastat. Budoucnost nám tedy může přinést útěchu, i když utrpení stále zůstává, nemizí. Je jako výkřik, který zní navždy.³⁴

1.3 Vztah ke světu a společnosti

Lévinas vidí základ ve společenském vztahu k druhému. Z něho pramení všechny zkušenosti. Navíc je to vztah morální a osobní. Prvotní zkušenost je tváří v tvář, je dána v lidské tváři a tvář předchází všem otázkám. Je skutečností samou, znamená samu sebe. Tvář se vyjadřuje tím, jak se představuje a jejím představením je jazyk. Jediným způsobem, jak tvář odmítnout, je zničení člověka, tedy vražda, kterou Lévinas připodobňuje k odmítnutí slova nebo morálky. Hovořit s druhým znamená odmítat vraždu, přijmout druhého, ale tím nutně i omezit svou svobodu. Lidská tvář je pro Lévinase existencí.³⁵

Ve vztahu ke světu a společnosti je nutné si uvědomit, že ve světě nejsem jenom já a ten druhý, ale že jsou tu i další, za které musím odpovídat. Jak máme ale určit, kdo z těchto osob má přednost? Zde se Lévinas zabývá otázkami politického řádu

³¹ Tamtéž. S. 65.

³² Tamtéž. S. 66.

³³ Srov. Tamtéž. S. 66-67, 71.

³⁴ Srov. Tamtéž. S. 75. Lévinas vidí budoucnost jako něco pozitivního, do čeho můžeme hledět s nadějí. Ale neříká, že je budoucnost pozitivum. Může to pro nás být taková opora v neútešné přítomnosti, ale jak říká on sám, bolest přítomnosti v nás navždy zůstává.

³⁵ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.* S. 11-12.

a spravedlnosti. Právě v politickém řádu přecházíme od lásky ke spravedlnosti. Musíme omezit odpovědnost za druhého, abychom ji mohli mít i za ty ostatní, zbylé.³⁶

Politická legitimita a stát jsou tu od toho, aby omezovaly násilí lidí vůči sobě navzájem a také agresivitu, která se projevuje prosazováním moci vůči druhému. Násilí škodí všem, proto je nutné se mu bránit. K tomu nás nevede láska, ale myšlenka zachování života a práva všech.³⁷ Politická moudrost začíná strachem o druhého. Vzhledem k těmto skutečnostem považujeme za nejlepší takový politický systém, který nám umožňuje rozvoj vlastní osobnosti. Podle Lévinase ale osobní rozvoj není nejdůležitější hodnotou.³⁸

Politika by se měla objevit ve chvíli, kdy si uvědomujeme, že kromě druhého zde stojí i třetí, čtvrtý a další. Kdybychom byli velkorysí jen k tomu druhému, způsobili bychom nespravedlnost těm dalším. Spravedlnost je tedy porovnání druhého se třetím a s dalšími. Zde se rodí politično. Legitimní stát umožňuje rovnost a také bratrství, které znamená, že každý člověk se pro mne může stát tváří, být mým bližním.³⁹ Když stát toto neuskutečňuje, mělo by se proti němu bojovat, protože ztratil svou legitimitu.⁴⁰

Spravedlnost lze také chápat jako rozdělení bohatství země, aby nikdo neměl hlad. V tomto prvku můžeme spatřovat jeden ze zdrojů Lévinasova myšlení, jímž je Bible nebo hebrejská tradice. Základem spravedlnosti mají být také zákony, které jsou prosazovány bez ohledu na jedinečnost tváří a tím umožňují objektivní a nestranné posouzení jednotlivých skutků. Zde se objevuje druhý zdroj Lévinasova myšlení, tedy myšlení řecké.⁴¹

Ještě se zmíním o rovnosti ve státě. Tu Lévinas spatřuje v tom, že stát poskytuje výhody, ne kvůli bohatství nebo kvůli chudobě, protože i cílem rovnosti má být spravedlnost. Legitimní stát vzdoruje moci a dbá zákonů, přičemž jejich dodržování není nadřazeno lásce.⁴²

³⁶ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 32. Lévinas klade na člověka obrovskou odpovědnost. Morálním příkazem je pro něj obětování se pro druhé a to dokonce i v případě nutnosti obětování života. S tím by Améry nikdy nesouhlasil. Mučednická smrt je pro něj smrtí, která nemá žádný význam.

³⁷ Zde se zřejmě projevují hrůzy války, které na Lévinase zapůsobily. Dále si pokládám otázku, jestli stojí práva všech a jejich zachování nad láskou? Není právě láska, kterou na tomto místě chápu jako lásku k bližnímu, tím, co nás vede k zachování života a ke starosti o druhého?

³⁸ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 33. Znamená to snad, že politický systém umožňující osobní rozvoj také není ten nejhodnotnější?

³⁹ Opět se zde vracím ke svému předchozímu vyjádření. Není toto nejvyšší projev lásky?

⁴⁰ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 33-34. Tento Lévinasův názor chápu jako schválení války, samozřejmě jen, pokud je splněna uvedená podmínka.

⁴¹ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 35-36.

⁴² Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 35.

Améry se k otázce světa a společnosti vyjadřuje opět především v kontextu stárnutí a přibližování se smrti. Říká, že když stárneme, přicházíme o svět a stáváme se časem a vlastním tělem. Začínáme se stahovat ze světa do sebe, sami k sobě. Svět se stává naším protivníkem, vzdaluje se nám a my se v něm postupně přestáváme angažovat. To, co nás odpoutává od světa, je naše stárnoucí tělo, ztráta vitality, neschopnost držet se světem krok.⁴³

Ve stáří se odcizujeme také sami sobě, stárnutí vnímáme negativně. Ale tato negace a zkušenost nevychází předně z nás, ale od druhých. Vycházíme ze zkušenosti, která je nám dána zvencí, ze společnosti, protože je to právě společnost, která nám dává najevo, že projevy našeho stárnutí jsou odporné.⁴⁴ Sami sebe zakoušíme tak, jak si myslíme, že nás zakouší společnost. Jelikož žijeme ve společnosti, kde panuje kult mládí, chceme si podržet mladistvé já, místo toho pravého, stárnoucího.⁴⁵

Během celého našeho života, v každé jeho chvíli, máme nějaké já, které si neseme. Pravdou je, že všechna tato já jsou výtvorem společnosti. Améry toto já označuje jako sociální já. Paradoxní je, že toto sociální já ani nemuselo nebo nemusí reálně existovat, může to být cizí obraz. Co tím Améry míní? Dochází k tomu, když nás například společnost vnímá jako sympatického člověka, i když to není pravda, a my se tak začneme opravdu vidět.⁴⁶ Sociální já je tedy utvářeno druhými a dost často vzniká z domněnek.⁴⁷

Jak jsem již zmínila, svět je zaměřen na mládí, neví si tedy se stárnoucími a starými lidmi rady. Rozporuplné je však to, že člověk bez druhých nemůže žít, i když chce panovat sám nad svým světem. Sociální stáří je bod, kdy člověk zjistí, že je jen tím, čím je, že svět mu už neposkytuje budoucnost. Vidí ho jen jako toho, kým je, a ne jako toho, kým by mohl být. Společnost už člověku nedává možnosti, o kterých si myslel, že je ještě má, že jsou mu zaručeny. Tím, co člověk vykonává, se stává společenskou bytostí. Společnost o nás v průběhu života vytváří na tomto základě soud, který se s časem upevňuje a naše sociální bytí je ve stáří vepsáno do akcí a reakcí. To, co vykonáme, je tedy aktem společenské reality. Když jsme mladí, ve světě neprohráváme

⁴³ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 56, 58-60.

⁴⁴ To, že Améry používá tak silná slova, souvisí zřejmě s jeho celkově negativním postojem ke společnosti.

⁴⁵ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 71, 73, 79.

⁴⁶ Může tedy společnost působit i pozitivně? Může z nás dělat lepšího člověka, než jsme, nebo mladšího? Odpovím si v Améryho duchu: To, co o nás společnost vytváří jsou jen soudy. Ale Améry říká, že podle těchto soudů se začneme sami tak vnímat. Začneme se podle toho i chovat?

⁴⁷ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 73-74.

ani nevyhráváme.⁴⁸ Můžeme vykročit k novým možnostem, protože to společnost uznává. V určitém věku už nám nezbyvá nic jiného, než soud společnosti přijmout. Vymanit se z něj můžeme jen popřením principu reality, nebo zastřením části scény světa.⁴⁹

To, kdy je člověk sociálně starý, určuje společnost také tím, co má, co vlastní, jaký je jeho majetek a jakou prezentuje tržní hodnotu. Okamžikem, kdy člověk vlastní, stává se sociálně starým, když nic nevlastní, není mu dokonce přiznána ani společenská esence ani lidská existence. Vlastnictví a požadavek společnosti na něj nás mohou zastihnou v různých etapách života. Vlastnictví je osudem člověka a zbavuje ho tedy možnosti začít od nuly, rozhodnout si život podle svého, bez ohledu na společnost. Mládí tedy znamená, že člověk nevlastní nic, je nula a nic, a tím je vším, protože mu patří celý svět a prostor, který je jeho potenciálem.⁵⁰ Stárí znamená, že člověk něco má. Když něco vlastníme, jsme zahrnuti do věcí, a už nemůžeme nevlastnit, tedy chtít nemít.⁵¹

Sociálního stárí člověk dosáhne, když je ve společnosti konzumentem i producentem, do něhož se společnosti vyplatí investovat.⁵² Ve chvíli, kdy si uvědomíme, že být se rovná mít, stárneme. To, co následuje po mládí, nazývá společnost zaslouženým odpočinkem, penzí nebo důchodem. Ve skutečnosti je to vyjmutí z dějinné skutečnosti. Člověk vypovězený do sociálního stárí tuto skutečnost, jež mu společnost přiřkla, přijímá, smiřuje se s já, které už sebe sama nepřekračuje. To co nastupuje, označuje Améry jako rezignaci či existenční smrt, která je stejně nepřijatelná jako smrt fyzická. Člověk tedy může konat jen to, co mu společnost dovolí a přikáže.⁵³

Můžeme namítnout, že lidé v letech jsou i oporou společnosti, např. představitelé vlád, panovníci, profesori apod. Vždyť jsou vesměs ve věku nad 55 let. Améry k tomu říká, že i tato místa jsou společností připravena. Společnost nutí lidi, aby byli tím, kým byli celý život a ve skutečnosti za ně rozhodují mladí. Aby zůstal starému člověku pocit

⁴⁸ Na jiných místech ale Améry hovoří o zkrachovalci, kterým se může stát kdokoli v jakémkoli věku. Když v životě neprohráváme ani nevyhráváme, žijeme vůbec? Není to jen jakési přežívání a stagnace?

⁴⁹ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 80-85. Tady zřejmě Améry myslí smrt jako východisko.

⁵⁰ Znamená to tedy i to, že devadesátiletý člověk, který nic nemá, je mladý? Nemyslí tím Améry třeba i zkušenosti apod.? V tom případě lze souhlasit s tím, že mladý člověk je ještě nemá.

⁵¹ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 86-90.

⁵² Tady musíme stárí vnímat ne vzhledem k věku, protože to bychom zřejmě všichni v produktivním věku, nebo i dříve, byli starci.

⁵³ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 90-92.

smysluplné existence, přichystala pro něj společnost také sociální služby nebo třeba práci na poloviční úvazek. Člověk ale moc dobře ví, že společnost mu dá jen tolik volnosti, nakolik je pro ni přítěží. Bída nebo sociální izolovanost ve stáří je alespoň jeho, utváří jeho já. Péče, kterou mu společnost nabízí, z něj oproti tomu dělá determinovaného tvora.⁵⁴

Vedle sociálního stárnutí operuje Améry ještě s pojmem kulturního stárnutí, které se také vztahuje ke světu a společnosti.

Ve stáří člověk zjišťuje, že světu nerozumí, objevuje se nechuť k novému a neobvyklému. Novost v nás často vzbuzuje pocit nelibosti a nesmyslnosti. Těšíme se tím, co bylo v době našeho mládí pěkné a vhodné. Protože to bylo naše, je to podstatnou částí našeho já, které je tvořené vzpomínkami. Když se přizpůsobujeme novému i přes naši nechuť, je to opět ústupek společnosti. To, co bylo dříve, za našeho mládí, získává opět svou autentičnost ve vzpomínkách. Tedy naše já je vytvořeno ze vzpomínek. Kulturní odcizení starého člověka to jsou zejména obtíže s tím, vyznat se v novém řádu, v nových signálech, zkrátka v kulturních znacích doby. Stárnoucí člověk v těchto znacích bloudí, snaží se je aplikovat na minulost, na znaky, které zná. Tím se odcizuje své době. Toto odcizování se pak projevuje v nejistotě, nespokojenosti a odmítání. Starý člověk je považován za outsidera, když vystoupí ze své doby a zároveň neakceptuje nové struktury. Když je akceptuje, dochází k rozpadu jeho individuální struktury, zřídá se toho, co bylo jeho.⁵⁵

Kultura se ve stáří mění v trýzeň, je totiž namáhavé, učit se nové znaky a systémy. Jazyk moderní kultury se stává popřením já, rozvratem individuality. V určitém věku jsou možnosti kulturního sebepřekročení vyčerpány, protože člověk má v sobě již nashromážděno velké množství prvků a nedokáže ty nové přijmout. Duch stárnoucího člověka je těžkopádný, takže nové a provokující znaky už v člověku nezpůsobují žádný pohyb. Člověk, který kulturně stárne, se ocitá v neznámém světě. Vždy, když přijme něco z nové doby, zničí to kus jeho světa. Stárnoucí člověk si je velmi dobře vědom své nmodernosti, což v něm vyvolává pocit trýzně, který je srovnatelný s fyzickou bolestí. Jelikož jádro každého individuálního kulturního systému se formuje v mládí, je

⁵⁴ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 93-95. Z Améryho vyjádření usuzuji, že sociální služby poskytované seniorům, jsou zbytečností. Nedělají člověka člověkem, ale ponižují jeho život. Nějakým způsobem náš život určují a vymezují naši existenci. Dělají z nás klienta. Améry by ho viděl možná jako zkrachovalého člověka, jako někoho, komu je každý den připomínána jeho neschopnost postarat se sám o sebe, jeho bezmocnost a závislost na druhých. Tak Améry upřednostňuje raději život v bídě před péčí.

⁵⁵ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 108-112, 116.

stárnoucí člověk současnou kulturou doslova drcen, jeho svět se ztrácí a nelze jej ničím jiným nahradit. Vše, co bylo, pomíjí. Kulturní stárnutí je ohlášením konce a stárnoucí člověk je z kulturního hlediska mrtvý.⁵⁶

1.4 Odpovědnost a svoboda

Lévinas kritizuje tradiční pojetí svobody v klasické filosofii, kde je svoboda spjata s pojmem mravní a politické autonomie. Podle ní platí, že když je člověk svým mravním zákonem a naslouchá svému rozumu, pak je svobodný. Poslouchá-li národ zákony, jež vychází z obecné vůle, je svobodný. Podle klasické filosofie poslušnost zákonu znamená svobodu. Zákony ale vychází z národa. Pokud se národ podřizuje zákonům, které si sám nestanovil, svobodný není a nelze jej ani jako národ označit.⁵⁷

Lévinas chce proti klasické filosofii znovu obnovit ideu heteronomie. Podle něj svobodu v klasickém pojetí zpochybňuje to, že v ní chybí spravedlnost, a že nezaručuje mravnost.⁵⁸ Hranice svobody je u něj spjata s myšlenkou viny. Zdrojem svobody je vědomí, že nejsme svobody hodni, protože stojíme tváří v tvář druhému. Jde tedy o to, že mravnost není založena na mé autonomii a svobodné vůli, ale na přijetí druhého a poskytnutí mu přednosti přede mnou.⁵⁹

Lévinas vychází v otázce svobody z hebrejské tradice, když říká, že je třeba podřídit svobodu druhému. Tím druhým míní buď druhého člověka nebo Boha. Slovo druhého člověka rozbíjí egoismus a probouzí v nás lidské vnímání. Lévinas to nazývá pojmem „*nesnadná svoboda*“⁶⁰. Člověk si uvědomuje, že byl stvořen proto, aby odpovídal na slovo druhého. Smysl našeho života pak tkví v tom, jak odpovídáme na otázku Boha: Kde jsi? Člověk tedy není zdrojem svých myšlenek a činů, ale je odpovědí na slovo.⁶¹ Jedinečnost člověka spočívá právě v tom, že odpovídá na výzvu, která zakládá jedinečnost jeho Já. V Lévinasově heteronomii je tedy obsažen biblický odkaz, kde Bůh volá člověka jménem a nařizuje mu lásku.⁶²

⁵⁶ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 131, 133, 136-137.

⁵⁷ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 16-17.

⁵⁸ Je to především proto, že Lévinas vidí mravnost opět ve vztahu k druhému.

⁵⁹ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 17-18.

⁶⁰ Tamtéž. S. 18.

⁶¹ Jsem schopna sama myslet, nebo jsem schopna myslet jen na základě oslovení od druhého? Je moje myšlení jen odpověď?

⁶² Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. S. 18-19.

Láska není pro Lévinase citem spontánním, nemůže se zrodit kdykoli, ani se nerovná lásce romantické, ale je odpovědí na příkázání. Zákon je u Lévinase, na rozdíl od křesťanského učení, které staví lásku a zákon proti sobě, výzvou k lásce. Zákon je obsažen i v heteronomii, tedy je-li tato nesena láskou, pak vede k dobrotě, a ne k otroctví. Smyslem lásky je vyvolení. To znamená, že člověk je povolán, aby odpovídal za druhého. Když na sebe člověk bere odpovědnost za druhého, činí to svobodně⁶³, je si tedy vědom všech následků, které z toho plynou a souhlasí s nimi.⁶⁴

Odpovědnost založená na svobodě, je omezená v prostoru a čase a nepřekračuje vlastní volbu člověka. Protikladem této odpovědnosti je odpovědnost nekonečná, která není založena na svobodě, nýbrž na vyvolení a předchází našim rozhodnutím. To znamená, že odpovědnost předchází naší svobodě. Odpovědnost je prvotní, člověk si ji ne zvolil, je to odpovědnost za všechny a za všechno, to je smysl vyvolení. Lévinas poukazuje také na prvek pasivity, který je zde patrný. Člověk totiž nemůže před odpovědností utéci.⁶⁵ Pasivita zde není vnímána jako netečnost, ale je náklonností k dobru, činí člověka citlivým k utrpení druhého.⁶⁶

*„Lidské Já se stává opravdu lidským jen tehdy, když odpovědnost překračuje svobodu.“*⁶⁷ Lidskost tedy kráčí ruku v ruce s odpovědností, ne se svobodou. Tento úděl si nevolíme sami. Odpovědnost je založena, jak jsem již zmínila, na vyvolení či slově, které je před námi a vyzývá, abychom se nejprve starali o druhého, pak až o sebe. Abychom zůstali člověkem, nemůžeme druhého ponechat na pospas zlu, musíme odpovídat za jeho úděl a nezavírat před ním oči.⁶⁸

Lze ještě podotknout, že co se týká odpovědnosti, bývá Lévinas často kritizován, a to zejména proto, že klade na člověka obrovskou tíhu světa a nečiní ho odpovědným jen za to, co udělal.⁶⁹

Améry se vyjadřuje o svobodě především v kontextu dobrovolné smrti, o které budeme blíže hovořit v následující kapitole.

⁶³ Jsem-li ale povolána, zní to jako „příkaz“ a ne jako svobodné rozhodnutí. Zřejmě také chápu svobodu jako autonomní záležitost a Lévinasovo chápání svobody je mi poněkud vzdálené. Beru-li na sebe odpovědnost za druhého, měla by tato vycházet z mého rozhodnutí. Neměla by mi být vkládána jaksi z vnějšku, pak podle mě není mým pravým rozhodnutím, ale jakousi nutností a nezní mi opravdově.

⁶⁴ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.* S. 19.

⁶⁵ A co naše rozhodnutí? Chceme odpovědnost za druhé opravdu přijímat? Jsme loutky druhých? A když jsme, tak až pak jsme svobodní? Není lepší mít odpovědnost zvnitřněnou, než že je nám přikázána a vnucena? Jsme odpovědní také za ty, kteří se nechovají mravně, nebo tak, jak očekáváme? Tento stav mi připadá zidealizovaný.

⁶⁶ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.* S. 19-20.

⁶⁷ Tamtéž. S. 21.

⁶⁸ Srov. Tamtéž. S. 21.

⁶⁹ Srov. CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix.* S. 20.

Podle Améryho je každá svoboda podmíněna nesvobodou.⁷⁰ Když zmizí svobodou podmíněná nesvoboda, je pocit svobody krátký a člověk chce z této nucené situace uniknout. To, že je omezení naší svobody nezbytné, je k malému užitku. Snažení člověka nevede ke svobodě, ale vždy k rezignaci. Například fyzická konstituce nám nedovoluje, zvednout jednou rukou 70 kilogramů. Víme to a to rezignaci neusnadňuje. Svoboda není existenciál,⁷¹ tím je touha po ní a s ní uspokojení, které se dostaví, když je aktem osvobození.⁷²

Co se týká politických svobod, ty nejsou chimérou, protože tam, kde jsou omezovány, vyvstává potřeba znovu je nastolit. Když mám například svobodu projevu a není omezována, tak pro mne příliš neznamena. Každá svoboda nám ale staví do cesty nové formy nesvobody. Svoboda je tedy permanentním procesem nového a nového osvobozování, to ale nepřináší trvalou útěchu. Během procesu osvobozování musí člověk neustále přistupovat na kompromisy.⁷³ Každý akt osvobození mění minulost i budoucnost. Novým osvobozením se mění to, co bylo a vzniká tedy něco nového. Mění se i to, co mohlo být. Svoboda, neboli osvobození, tedy znicotňuje způsob bytí, je konstruktivní i destruktivní zároveň. Osvobození, jelikož je zničením, je potvrzováno právě v dobrovolné smrti.⁷⁴

Jsme zvyklí rozdělovat svobodu na svobodu k něčemu a od něčeho. Osvobození k něčemu znamená, abychom mohli dělat něco, co je nám zakázáno. Osvobození od něčeho je osvobození od toho, co nás omezuje, nebo trýzní. Dle Améryho jsou obě svobody jedním, protože každá svoboda od něčeho je svobodou k něčemu.⁷⁵ „*Neustále se tedy osvobozujeme, abychom něčím byli, abychom dělali něco, co mění naše bytí, co nicuje, ničí naše současné konání (nebo nekonání).*“⁷⁶

Dobrovolná smrt nás vysvobozuje a vykupuje z bytí, které se pro nás stalo přítěží a úzkostí, je svobodou od něčeho, ale neslibuje svobodu k něčemu. Míří proti vládě přírody, je svobodou v nejkrajnější podobě. V té chvíli, kdy se člověk rozhodne, že skončí dobrovolně se svým životem, se stává svobodným, i když, jak dodává Améry, nestvůrným způsobem. Dobrovolná smrt je tedy projektem, který je na jednu stranu

⁷⁰ Tomu rozumím tak, že nemám.li proti čemu bojovat, nezažívám svobodu.

⁷¹ Znamená to, že se netýká života?

⁷² Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti.* S. 148.

⁷³ Zde spatřuji určitou podobnost s Lévinasem. Nejsou kompromisy podobné přijímání odpovědnosti za druhého, tedy že do mého pojetí svobody vstupují ostatní? Říká se přece, že naše svoboda je vždy omezena svobodou druhého a tam kde začíná svoboda druhého, končí ta moje.

⁷⁴ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti.* S. 149-151.

⁷⁵ Srov. Tamtéž. S. 151.

⁷⁶ AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti.* S. 152.

svobodný, ale na druhé straně ke svobodě nevede, protože se obrací ve svůj vlastní opak. Požadavek v případě dobrovolné smrti znamená povinnost uniknout životu bez důstojnosti, lidskosti a svobody.⁷⁷

2 POHLED NA SMRT A UMÍRÁNÍ

V této kapitole se zaměřím už na samotné pojmy umírání a smrti, ale i další pojmy, které s nimi souvisí. Zmíním se i o dobrovolné smrti, jak ji pojímá Améry, neboť je důležitou součástí jeho myšlení.

2.1 Omrzelost životem, únava a lenost

Téma smrti a umírání začnu těmito pojmy, které se týkají nechuti k bytí či životu. K Amérymu patří omrzelost životem, potažmo rezignace a sebeodcizení, které souvisí také s postojem k vlastnímu tělu v období stárnutí. Pojmy únavy a lenosti se objevují u Lévinase.

Když stárneme, mění se naše tvář i naše tělo a najednou vidíme v zrcadle své já, které nás děsí. Vidíme tedy i naše ne-já, protože ač je naší součástí, vystupuje jako něco cizího. Změny, které pozorujeme, které přicházejí se stárnutím, v nás nevzbuzují pocit sebenávisti ani pocit odporu k sobě. To, co cítíme je omrzelost sebou samým, která je podobná omrzelosti životem a ta může vést až k sebevraždě.⁷⁸

Nejdůležitější složkou omrzelosti je sebeodcizení, což je nesoulad mezi obrazem stárnoucího člověka, kterého vidíme v zrcadle, a mezi tím mladým já, kterým se cítíme být. V určité chvíli přeci jen člověku dojde, že i když se sobě odcizuje, je si blíže než kdykoli předtím. V proměně stáří, kdy mnohdy svou vlastní tvář nepoznáváme a je nám cizí, najednou více zjišťujeme, že tato tvář je naše. Prolíná se tady vědomí vlastního já a sebeodcizení, které může v extrému vyústit až v narcistní melancholii.⁷⁹

⁷⁷ Srov. Tamtéž. S. 152-153, 158, 174, 181.

⁷⁸ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí – Revolta a rezignace*. S. 48-50.

⁷⁹ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 52-53.

Jak stárneme, ztrácíme postupně i své zdraví. „*Stárnutí je nevyléčitelná nemoc...*“⁸⁰, je to trápení. Vytváří se vztah k tělu, který je zároveň odcizením i důvěrností, jako ve chvílích, kdy nás přepadne nějaká vážná choroba. Stárí nás ničí, protože s sebou přináší nemoci, je námahou. V období stárnutí ještě proti tomuto stavu revoltujeme, ale jak dosáhneme stárí, rezignujeme. A jsme si toho vědomi. Když rezignujeme na svět, popíráme stárnutí a bolest, tak nikdy nedospějeme k nalezení svého vlastního já.⁸¹

V dialogu sebenalézání a sebeodcizení, které stárnoucí člověk zakouší, stojí vždy sebeodcizení na prvním místě. Je intenzivnější, protože se seznamujeme s nově vznikajícím já a konfrontujeme ho s původním já. Člověk se většinou domnívá, že jeho duchovní já zvítězí nad tím tělesným, že mu přece nemoci a projevy stárnutí nezkaží život. V té chvíli se ale stává protivníkem svého těla a nepřijímá jej.⁸²

Lévinasův pojem únavy, jakožto únavy ze všeho a ze všech, souvisí se samou existencí člověka. Bytí je, podle Lévinase, bez odpovědi, je cizí a naráží do nás. Jsme v něm sevřeni a ono nám neodpovídá. Být, to je nevolnost.⁸³ Člověk je schopen k bytí zaujímat postoj, například v boji o život, který chce dobývat. Bereme-li boj o existenci na rovině času, jeví se jako boj o budoucnost a o trvání a uchování bytosti. Existence v únavě je připomínkou našeho závazku existovat dle nezrušitelné smlouvy. To znamená, že musíme pořád něco dělat, o něco usilovat. Nacházíme-li se ve stádiu únavy, chceme z existence vyklouznout, zbavit se jí, bez cesty a bez cíle.⁸⁴ V únavě lze ale rozpoznat pohyb, kterým se existující své existence zmocňuje a potvrzuje zrození. Být ze všeho unaven ale také znamená, existence se vzdát.⁸⁵

V okamžiku začátku už něco máme a je tedy vždy co ztratit, i kdyby to byl jen jeden okamžik. Život přirovnává Lévinas k cestě, na které jsme a musíme se na ní starat o svá zavazadla.⁸⁶ Člověk si přísluší, uchovává se, stává se bytostí i úkolem, starostí

⁸⁰ Tamtéž. S. 55.

⁸¹ Srov. Tamtéž. S. 55,65. Co znamená nepopírat bolest? Pro mne to znamená přijmout stárnutí a umírání i s bolestí. Když toto neprožijeme, není náš život kompletní. Zde se nabízí zamyšlení nad problematikou eutanázie. Ukončení života touto cestou nám z něj právě odebrává možnost prožít ho až do konce. Máme například možnost paliativní péče, hospiců. Tato otázka je ale velmi problematická.

⁸² Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 67-68.

⁸³ Toto je velmi zajímavá myšlenka. Napadá mě zde srovnání s odpovědností. Lévinas mluví o tom, že existence je nám dána a je to břímě, které musíme nést. Je-li nám dána i odpovědnost za druhého, je to také břímě? Musíme ho nést celým naším bytím. Proto zde možná zmiňuje nevolnost. Na tomto místě, v této větě, se mi Lévinas nejeví cele jen pozitivně.

⁸⁴ Lze tuto výpověď připodobnit k sebevraždě? Jenže jak se ukazuje dál, musíme stejně pořád bojovat za existenci, nic jiného nám nezbyvá. Takže Lévinas určitě sebevraždu neschvaluje.

⁸⁵ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 19-21.

⁸⁶ To jsou ti druzí.

o sebe sama. Tato starost není aktem bytí na pokraji nicoty, je ukládána pevností bytí. Začít, znamená neodvratně vlastnit sebe sama, neumožňuje vrátit se zpět. Přerušíme-li to, co začalo, znamená to ukončení neúspěchem.⁸⁷

To, co bylo přerušeno, nepropadá nicotě. To znamená, že čin je vepsáním do bytí. Ustoupení před činem je váháním nad existencí, je to lenost existovat. Tak například, když ležíme na posteli a vzpíráme se činům, je to váhání nad existencí a z lenosti to vytváří pozitivní událost. Snaha žít sem proniká jako neklid. Lenost nás zmáhá. Existence není jednoduchá, je jako břímě, které s sebou neustále neseme.⁸⁸ Lenost k činu je nechutí vůči existenci jako břemenu. Lenost je strach žít, ale i ten strach je životem. Lenost také odmítá boj z blízka, chce existenci nechat, aby se odehrávala bez ní. Ale i tato negace je naplněním bytí.⁸⁹

Lenost je zdržením se budoucnosti, únavou od ní a odmítnutím příležitosti znovuzrození. „*Možná ohlašuje, že osamělý subjekt nemůže mít budoucnost, panenský okamžik.*“⁹⁰ Mezi bytím a činem je vazba, kdy musím činit a musím být, kde počátek činu v sobě obsahuje strukturu existence. Fyzická únava se projevuje jako ochromení. Pro psychologa či fyziologa je vyčerpáním. Pro filosofa je úkolem hledat právě nástup okamžiku únavy, tedy pátrat po tom, z čeho okamžik únavy vyplývá. S únavou je tedy spojeno ochromení, které nám zamezuje pokračovat v bytí. Únava není příčinou ochabnutí, nýbrž je ochabnutím sama o sobě. Když zvedáme břemeno, záleží nám na cíli činnosti, o kterou nám jde svobodně. Když je pro nás břemeno příliš těžké, odložíme ho a činnosti se vzdáme.⁹¹

Z únavy může vyrážet i úsilí, které je často dřinou a trestem a může zpátky do únavy také spadnout. V úsilí se tak střídá elán a únava. Cíl úsilí si volíme sami a svobodně, není to náš úděl. Setkáme-li se s odporem hmoty, úsilí se v nás probudí. Lévinas hovoří o odsouzení, jež je zoufalstvím konečné bytosti, která nedostačuje svým ambicím, je pro svět slabá. Zvítězit nad tímto odsouzením lze právě úsilím, které nás spolu s prací vede krok za krokem k naplnění našeho díla.⁹²

⁸⁷ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 23.

⁸⁸ Bytí je nám prostě dáno, nemůžeme se ho jen tak zbavit, už jen z důvodu odpovědnosti za druhého.

⁸⁹ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 23-25.

⁹⁰ Tamtéž. S. 25.

⁹¹ Srov. Tamtéž. S. 25-26. Lze tuto větu chápat tak, že je-li pro nás život příliš, vzdáme boj o něj?

⁹² Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 26-27.

2.2 Umírání a smrt

Na smrt začínáme, podle Améryho, myslet ve stáří, když přicházejí nemoci. Nejprve smrt vnímáme jako objektivní událost, chceme, aby vše bylo zařízeno, obstaráno a zabezpečeno a vše proběhlo tak, jak má. Když toto vše člověk obstará, dospěje teprve k sobě samému. O smrti si ale nelze myslet nic, protože „*smrt není nic, je to nic, nicota.*“⁹³ Myslíme na proces umírání, kterého se bojíme, protože s sebou přináší fyzické bolesti, takže obvykle říkáme, že nemáme strach ze smrti, ale spíš z bolesti a nemoci. Stárnoucí člověk se domnívá, že myslí na život, ale pak sestoupí hlouběji a myslí na smrt.⁹⁴

Améry také vidí, že umírání a smrt jsou nejen fyzickým, ale i sociálním problémem. Když umírá chudák v nemocnici a sám, nebo když umírá boháč, který má nejlepší péči a všechny kolem sebe, není to totéž. Existence obou dvou se od sebe až do úplného konce diametrálně odlišují. Říkáme, že ve smrti jsme si všichni rovni, ale to neznamená nic víc, než nic. V umírání si totiž rovni nejsme. S penězi se umírá lépe a příjemněji, protože individuální umírání si lze koupit.⁹⁵ Sociální stránka umírání je, stejně jako společenská problematika, nevyřešena. Odsouvá se na vedlejší kolej a je považována za vyřízenou záležitost. Pro chudého je smrt a její bolest v domově důchodců, v chudobinci či v neútěšně zařízeném bytě.⁹⁶

Jednou z oblastí, kterou se Améry zabývá, je také samotný vztah mezi umíráním a smrtí. Smrt je podle něj bez umírání prázdná, stejně tak umírání bez prázdné smrti postrádá jakýkoli obsah. Umírání má ještě v sobě živoucí povahu, kdežto smrt je naprostou pustinou. Hovoříme-li o umírání jako o postupném odcházení, nebereme-li ho jako přechod do nicoty, je to diskutabilní. V přítomném čase totiž nikdo neumírá, neboť „...*nikdo není mrtvý, dokud není mrtvý.*“⁹⁷ Slovo umírat můžeme tím pádem použít jen v minulém čase, tedy můžeme říci, že někdo zemřel. Dokud totiž žiji, není to smrt, když smrt přijde, nejsem tu já.⁹⁸

Existence člověka se vyznačuje tím, že člověk je zde. Ne-bytí, ačkoli je nesmyslem, se v určitých momentech stává dokonce smyslem světa člověka. Nikdo z nás se nechce

⁹³ AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 138.

⁹⁴ Srov. Tamtéž. S. 138-139, 141.

⁹⁵ S tímto nemohu souhlasit. Peníze nám lepší umírání nezaplátí. Jde spíše o to neumírat sám, umírat důstojně. I chudý člověk může přece umřít lépe a důstojněji než boháč.

⁹⁶ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 141-142.

⁹⁷ AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 143.

⁹⁸ Srov. Tamtéž. S. 143-144.

vyrovnat se svou smrtí, ne-bytím jenom proto, že se říká, že jednou přece musí zemřít každý. To, že umírají druzí, je sice smutné, ale je to tak. Pokládáme si ale otázku, proč bychom měli zemřít my? Nejdřív smrt zavrhneme, ale nakonec ji přijímáme, protože i když umřít nechceme, umřeme, prostě musíme. Smrt je jedinou pravdou, je budoucností. Vše, co uděláme, vše, na co myslíme, se v ní roztříští. Smrt je nesmyslným⁹⁹ ukončením života, výhrou nad životem, protože ve smrti, nicotě, jej plně ovládáme, ale je zároveň naší prohrou. Smrt lze definovat jen záporně, je absolutním rozpadem, je to absolutní nic.¹⁰⁰

Prostřednictvím smrti druhých nabýváme zkušenost, že něco bylo a už to není. Člověk, který zemře, už se nikdy nevrátí, stane se rozkládající věcí, popře sám sebe. Život bez smrti by byl bezcenný a nepředstavitelný, ale smrtí na druhé straně ztrácí svou hodnotu.¹⁰¹

Po smrti druhého se ujišťujeme o tom, že spí, že je mu dobře. Ale jak to můžeme vědět? Zde se Améry zabývá otázkou, zda je něco po smrti a zda je smrt poznatelná. „...mrtvému, není ani dobře, ani zle. Neodpočívá ani nespí, protože po odpočinku musí následovat činnost a po spánku probuzení.“¹⁰² Smrt prostě není poznatelná, nelze ji vyjádřit logickým jazykem. Pozůstalí, jež věří na věčný život, jsou přesvědčeni, že mrtvému je dobře. Améry se v těchto otázkách odkazuje na Freudův výrok, že v našem nevědomí jsme přesvědčeni o své nesmrtnosti, a to zejména proto, že je pro nás naše vlastní smrt nemyslitelná. Víra v pokračování života po smrti i přesvědčení o nesmrtnosti, jsou podle Améryho sdíleny těmi, kteří se nazývají věřícími. Ve Freudově myšlence je pravda, protože nikdo nevěří na vlastní smrt. Když smrt přijde, zmizí naděje, že existuje něco jako onen svět.¹⁰³

Co se týká poznání smrti, má-li se tato stát osobní zkušeností, musí člověk vnímat a prožívat fyzický úpadek, ubývající síly, oslabující paměť a další různé potíže. Tak stárnoucí člověk, pokud se sám sobě neodcizuje, cítí, že umírá ještě dávno předtím, než se tak stane. Touha po svobodě je dle Améryho spojena s potřebou svobodného dýchání. Při umírání se nám právě kyslíku nedostává a skrze toto omezení svobody dýchání, ztrácíme i ostatní svobody. Celý náš život se snažíme vyhnout nevyhnutelnému, tedy smrti. Máme z ní strach, strach z posledního nádechu. Čím více

⁹⁹ Tím zřejmě Améry myslí ne-smysl, tedy opak k životu, nicotu.

¹⁰⁰ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 145-146.

¹⁰¹ Srov. Tamtéž. S. 146, 148. Kdybychom byli nesmrtelní, nic v našem životě by nemělo smysl a hodnotu. Hodnotu vše ztrácí ve smrti, protože vše, co jsme budovali, zmizí.

¹⁰² AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 148.

¹⁰³ Srov. AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. S. 148-151.

se smrti blížíme, tím více proti ní bojujeme, ačkoli bychom se měli, dle názoru společnosti, se smrtí vyrovnat. Ale v tomto bodě jsme s rozumem v koncích, neboť smrt je popřením rozumu. „Vyrovnat se se smrtí znamená ji přijmout.“¹⁰⁴

Lévinas hovoří o smrti především ve vztahu ke tváři druhého. Jak jsme již řekli, tvář druhého člověka k nám promlouvá ještě dřív, než řeč, než slova. Ve tváři vnímáme nahotu druhého, obnaženost a ubohost, bezbrannost a tedy i vystavenost smrti. Druhý, se kterým máme vztah, je smrtelnost sama, díky tomu, že druhého vidím, vidím i smrtelnost.¹⁰⁵ Tvář druhého mne oslovuje, volá a žádá, abych ho nenechal zemřít o samotě. Také mi říká, že ho nesmím zabít. Smrtelnost druhého je tedy vepsána v jeho tváři a já ho nemohu nechat zemřít, „...smrt druhého se mne týká víc než moje vlastní.“¹⁰⁶ Vracím se zde k odpovědnosti za druhého, o které jsem již také hovořila. Ta je dobrem a moje svoboda leží až za touto odpovědností. Být tedy rukojmím druhého, je označení pro lásku, ve které je obsažen zákaz zabít druhého nebo příkaz nenechat ho zemřít o samotě. To vyjadřuje, že se musím starat o bytí druhého, nemůžu ho nechat samotného jeho smrti. V tom je lidskost.¹⁰⁷

Lévinas hovoří také o nicotě či noci ve vztahu k existenci člověka, ze které můžeme vyvozovat myšlenky týkající se smrti, umírání či zabití. Noc je protikladem světla.¹⁰⁸ Nicota je anonymní a neosobní stravování, které je v hloubi nicoty samé. Lévinas ho označuje pojmem Ono je, jež je „*bytím vůbec*.“¹⁰⁹ Toto anonymní bytí přesahuje každou osobu i každou věc. Zkušeností Ono je je noc, jež je vyloučením světla. V noci se tvary rozpouští, není to ani ono, není tu nic, je to univerzální nepřítomnost, která je zároveň nevyhnutelnou přítomností. Noc neuchopujeme myšlením, není tu hovor, nic neodpovídá. Je ticho, to slyšíme a nahání nám hrůzu. Nesetkáváme se zde s žádným vnějškem, který by bylo možno vnímat. I já je zaplaveno nocí, je jí naplněno, odosobněno, udušeno. Všechny věci zmizí a já je přivedeno k samé zkušenosti bytí, na němž se podílíme, aniž bychom to sami chtěli.¹¹⁰

¹⁰⁴ Tamtéž. S. 161.

¹⁰⁵ Améry říká také, že zkušenost se smrtí získáváme od druhého, respektive si ji uvědomujeme díky tomu, že vidíme druhé umírat.

¹⁰⁶ LÉVINAS, E. *Být pro druhého*. Zvon : Praha, 1997. ISBN 80-7113-217-9. S. 18.

¹⁰⁷ Srov. LÉVINAS, E. *Být pro druhého*. S. 17-20, 44. Jde tedy o to, o čem jsem hovořila již u Améryho. Důležité je neumírat sám. Dříve bylo běžnější, že lidé umírali doma, v blízkosti své rodiny a příbuzných. Dnes velká většina lidí umírá v nemocnicích, domovech důchodců, v lepším případě v hospicích, daleko od domova, od svých blízkých a v osamění. Člověk je ve chvíli své smrti sám, a to by podle Lévinase neměl být. Že v tomto je lidství, s tím určitě souhlasím.

¹⁰⁸ Světlo může být život, noc smrt.

¹⁰⁹ LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 48.

¹¹⁰ Srov. Tamtéž. S. 48.

Temnota naplňuje všechen prostor a ten je tak plný nicoty, body v temnotě se nevztahují jeden k druhému jako ve světle, je tu jen hemžení bodů. V noci nic nepřichází, nic nehrozí, je klid a ticho. Nicota vjemů tvoří temnou hrozbu, kterou nelze určit. Před tímto vpádem Ono je nelze uniknout, člověk mu je plně vystaven, noční prostor nás bytí plně vydává. Skutečnost se může jevit v temnotě jako fantastická nebo halucinační. Věci v ní pronikají do materiality, jež tvoří temné pozadí existence. Vyjevují se skrze noc jako přítomnost, která nás dusí. Ono je, to je hrůza, je to hrozba samotného prostoru. Z Ono je jsme vytrženi, jsme-li vědomými. Hrůza je tím, co zbavuje vědomí subjektivity, uvrhuje ho do neosobního bdění. Hrůza, o které zde Lévinas mluví, není ale úzkostí ze smrti. Při hrůze je člověk zbaven subjektivity, schopnosti existence, je odosobněn. Hrůza, jež obrací naruby subjektivitu subjektu, je participací na Ono je, které se vrací do lůna každé negace.¹¹¹

Je to „...*nemožnost smrti, univerzálnost existence až do jejího znicotnění*.“¹¹² Zabít či zemřít, to je hledání východu z bytí tam, kde působí svoboda a negace.¹¹³ V nicotě, jež vzniká zločinem, se bytí zhušťuje a vytrhává vědomí z něho samého. Mrtvola je něco hrozného, nese v sobě svůj přízrak, je to strašidlo, živel hrůzy a jak Lévinas říká, noc dává předmětům přízračný vzhled. Sám zločin v sobě tedy nese také nadpřirozenou skutečnost. Přízraky a duchové umožňují pohybovat se na hranici bytí a nicoty, kde bytí se do nicoty vsunuje a stín bytí, jež se v nicotě rýsuje, nás děsí. Přesto hrůza z noci neodkrývá nebezpečí smrti ani bolesti.¹¹⁴

Hrůza z bytí není úzkostí z nicoty, strach být není strachem o bytí. Úzkost naplňuje bytí k smrti, je uchopená a srozumitelná. Lévinas všude upozorňuje na to, že vždy na sebe musíme brát břímě existence, že existence je prostě nesmazatelná. Víme, že zítra budeme muset ještě žít, že drama existence trvá věčně. Popíráním totality bytí se ponoříme do temnoty. Úplná negace není možná, myslet nicotu je prostě iluze.¹¹⁵ Myšlenka smrti a úzkosti před smrtí je postavena na nicotě. Ale realizovat nicotu, neznamená ji vidět, ale umírat. Negace bytí ve formě smrti a postoje vůči smrti je něco jiného než netečné myšlení. Nicota je zde pojímána nezávisle na Ono je, je přehlížena jako univerzalita. Bytí je obsah, který je ohraničený nicotou. Na nicotu se stále díváme

¹¹¹ Srov. Tamtéž. S. 48-50.

¹¹² Tamtéž. S. 51.

¹¹³ Teprve ve smrti se osvobozujeme od existence, které musíme stále podléhat, po celý náš život. Je to nevyhnutelná danost. Smrt je ale také zároveň znicotněním života.

¹¹⁴ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 51-52.

¹¹⁵ Podle Lévinase nelze tedy uniknout do sebevraždy, o to víc, že je tu druhý, tvář, blízcí. Vůči nim máme odpovědnost a nemůžeme je tady nechat napospas existenci.

jako na konec, hranici bytí. Lévinas se ptá, zda lze myslet nicotu ne jako negaci bytí či jeho hranici, ale jako interval a přerušeni¹¹⁶ a zda vědomí není místem nicoty, intervalu.¹¹⁷

Univerzalitou Ono je je přítomnost, vystává za nicotou, objímá věci i vědomí. Já je unášeno osudovostí bytí, není vnějškem ani vnitřkem. Vědomí je to, co nám poskytuje úkryt před bytím, je to možnost úniku, přerušeni anonymního bytí. Vědomím můžeme vystoupit z Ono je tak, že máme možnost spát, zapomenout či odložit Ono je. Spánek je útlkem před bytím. Vyzýváme-li nicotu a smrt, zjišťujeme-li nezdar útěku a osudovost poslání, můžeme místo toho usnout.¹¹⁸ Vědomí je unaveno ve svém elánu, ve spánku se přerušuje a schová před sebou samým, ustupuje do nevědomí. Spánek je zastavením fyzické i psychické aktivity. Spánek je modalita bytí. V něm se osobnost odvrací od sebe sama, osvobozuje se od vlastní nadvlády nad sebou.¹¹⁹

2.3 Dobrovolná smrt

Hovořím-li v této kapitole o myšlenkách Améryho a Lévinase, které se týkají smrti, nemohu vynechat Améryho pojem dobrovolné smrti. Ta totiž tvoří důležitou součást Améryho myšlení.

Dobrovolná smrt je, přeloženo do naší obvyklé mluvy, sebevražda. Améry ale toto slovo rád nemá, a proto hovoří o dobrovolné smrti. Dobrovolná zejména z toho důvodu, že i v situacích nutnosti a velkého tlaku, je svobodným druhem smrti, neboť: „*Jsem to já, kdo na sebe vztáhne ruku, kdo nyní umírá,...*“¹²⁰ Ve svých úvahách se Améry snaží přiblížit směrem k člověku, který je připraven se zničit, ne směrem od něj. Nechce vycházet ani z výsledků vědeckých výzkumů, které podle něj poskytují jasné výpovědi o příčinách, ale nepohlíží na jedinečnost žité situace každého jednotlivého suicidanta¹²¹ nebo suicidéra¹²², kterou tento člověk nedokáže sdělit, která je nesdělitelná. Když si někdo sáhne na život a jeho záměr se mu podaří, zmizí nám spolu s ním i příčina.¹²³

¹¹⁶ Myslí tím Lévinas nějaké pokračování bytí, něco jako posmrtný život?

¹¹⁷ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 52-54.

¹¹⁸ Než zvolit sebevraždu, to raději usnout. To znamená, nemyslet na smrt?

¹¹⁹ Srov. LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. S. 55, 57-58, 70.

¹²⁰ AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 13.

¹²¹ Ten, kdo spáchal sebevraždu.

¹²² Ten, kdo se myšlenkami na sebevraždu zabývá.

¹²³ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 13, 16, 20.

Améry se také zabývá tím, co předchází samotnému aktu dobrovolné smrti. Tuto situaci nazývá situací před skokem. Může trvat minuty i hodiny a smazává rozdíly v tom, co člověk před dobrovolnou smrtí prožívá, protože okamžiky před smrtí jsou si rovny.¹²⁴ Smazává i rozdíly v oblasti postavení, takže před smrtí je služka rovna slavnému psychologovi či úspěšnému básníkovi. O sebevraždě může podle Améryho fundovaně mluvit jen ten, kdo prošel tou temnotou, jen on může říct, že si zvolil správnou cestu, která odpovídá události.¹²⁵

Rozdíl mezi smrtí a dobrovolnou smrtí vidí Améry v tom, že čekání na smrt je pasivní konání, kdežto dobrovolná smrt je aktivitou. Ten, kdo přemýšlí nad dobrovolnou smrtí, totiž promlouvá jako první, je tím, kdo smrt oslovuje a ona mu odpovídá. Je tím, kdo vstal z pasivity a chystá se k útoku, vymaňuje se tak z logiky života, která je nám dána, a která se projevuje v každodenním životě, např. ve větě: Musíme žít. Právě v okamžiku před skokem se člověk této logice vzbouří. Neskloní se ani před zákonem společnosti ani před zákonem přírody. Všichni, kteří přemýšlejí nad dobrovolnou smrtí, mají společné tedy to, že nepovažují život za ten nejhodnotnější statek.¹²⁶

Výpovědi o příčinách k rozhodnutí dobrovolné smrti se dozvídáme od těch suicidérů, kteří byli neúspěšní a byli „zachráněni“. Suicidér navrácený k životu říká, že to udělal proto, aby už měl klid, jako kdyby byla smrt kategorií bytí, ale ona je nicotným nic. Ti, kdo se pokusili o sebevraždu a hledali klid, ví, že nevstupují do klidu, ale že padají nikam a do ničeho. Tyto výpovědi samozřejmě neplatí pro věřícího, který se domnívá, že nepadá do spánku, ale že směřuje k Bohu. O tom Améry pochybuje. Vždyť pro opravdového věřícího ani tato situace, tedy myšlenka na sebevraždu, nemůže správně nastat, protože sebevražda je hřích. Ale Bůh je velký a odpustí, proto nakonec i věřící smrt k sobě strhne. Dle Améryho ale opravdový člověk má svou vlastní vůli a nedává Boží moci a vznešenosti šanci.¹²⁷ Tak je tedy situace před skokem stejná, ať jde o věřícího či nevěřícího.¹²⁸

¹²⁴ Týká se to tedy situace, kdy už jsme se pro smrt rozhodli, už neváháme.

¹²⁵ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 21-23. Zde upozorňuji na to, že než se Amérymu sebevražda podařila, měl za sebou už jeden „neúspěšný“ pokus. Proto on je ten, který může o sebevraždě mluvit.

¹²⁶ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 25-27.

¹²⁷ Celkově to vypadá, že Améry nemá příliš kladný vztah k náboženství. O tom nesevďčí pouze tato výpověď, ale i další. Přímou tady říká, že i věřící může sebevraždu spáchat, protože Bůh mu jí přeci odpustí. Jen opravdový člověk má svou vůli a nemá se nikomu podřizovat, tedy ani Bohu.

¹²⁸ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 35-36.

Améry také řeší otázku toho, zda je dobrovolná smrt přirozená či nepřirozená. Máme tendenci označovat smrt za nepřirozenou zejména v situacích, kdy například umírá mladý člověk, nebo právě v situacích sebevraždy. Otázka po přirozenosti smrti nabývá právě tváří v tvář sebevraždě nových rozměrů. Sebevražda se nám zpočátku zdá otřesná a to nejméně do chvíle, kdy nad ní nezačneme uvažovat jako nad přirozenou událostí.¹²⁹

Ve spojitosti s dobrovolnou smrtí hovoří Améry o krachu, neúspěchu či nezdaru, který považuje za osudové slovo. Než člověk „skočí“, zkrachuje a to znamená, že předtím, než zemře, ho svět odvrhne. Ve stavu krachu lze sice žít, ale je to život nepřirozený a potupný, proto si člověk myslí, že jedinou odpovědí na krach je přirozená smrt. Krach číhá v pozadí života každého z nás. Dobrovolná smrt získává charakter přirozenosti tam, kde člověk dokáže svůj krach prožít a ví, že neobstál.¹³⁰

Améry se také zabývá pojmy humanita a důstojnost. „*Dobrovolná smrt je privilegiem lidské bytosti.*“¹³¹ Žádné zvíře se o život nepřipraví, je to jen výsadou člověka. Stejně tak se nezabije žádné dítě do sedmi let. Lidská povaha suicidéra je vždy na místě a to je humanita. Důstojnost vnímá Améry jako čest.¹³² Může to být to, co určuje daná společnost člověku a co odpovídá jeho postavení. Může to být čest, za kterou člověk považuje svůj stav jako významný, že po jeho ztrátě nebo krachu už dá přednost smrti, než aby žil bezvýznamnou existenci. Při sebevraždě stojí proti krachu důstojnost a humanita. Společnost sebevraždu odmítá zejména z důvodu zachování druhu a také pod vlivem náboženství a etiky.¹³³ Psychiatři a psychologové také sebevraždu odmítají, protože jsou služebníky společnosti a jsou toho názoru, že člověk se z krachu může zvednout. Jedinec oproti tomu na společnost kašle, protože trvá na svém právu. Dobrovolnou smrtí potvrzuje naposledy svou důstojnost, kterou krachem pozbyl, co bude potom, to ho už nezajímá. Společnost si ale stále neuvědomuje, že pro suicidanta byla smrt sice těžká, ale přirozená, protože ona ji vnímá jako něco

¹²⁹ Srov. Tamtéž. S. 56. Tato chvíle přichází postupem času, kdy si začneme sebevraždu blízkého zdůvodňovat a omlouvat. Proč to udělal, co ho k tomu vedlo? Sebevraždu se snažíme přijmout, aby pro nás bylo jednodušší se s ní vyrovnat a začneme ji vnímat jako přirozenou.

¹³⁰ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti.* S. 57-58. Pro Améryho je prostě život v krachu to nejhorší. Dobrovolná smrt je lepší, než se plahočit životem. Kdo ale posoudí, zda je krach už tak veliký, že nás opravňuje k sebevraždě? To může podle Améryho posoudit jen ten, kdo dobrovolnou smrt páchá. Pro někoho je to nevléčitelná choroba, pro jiného zklamaná láska. Je to nepoměr, ale vnímání krachu je subjektivní. Okolí proto nemusí důvodům k sebevraždě vůbec rozumět a může je považovat za prkotinu.

¹³¹ AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti.* S. 60.

¹³² Definice důstojnosti vůbec je velmi problematická a nelze nalézt jednotnou nebo určenou definici důstojnosti. Srovnáváme ji často s právy člověka nebo s autonomií. Améry ji prostě vidí jako čest.

¹³³ Zejména z těchto důvodů by Lévinas sebevraždu odmítl.

nepřirozeného. Améry chce, aby dobrovolná smrt byla společností přijata, aby suicidérové i suicidantové bylo přiznáno právo na ni, stejně jako jiným minoritám jejich práva.¹³⁴

3 KOMPARACE MYŠLENEK JEANA AMÉRYHO A EMANUELA LÉVINASE

Na základě předcházejících kapitol nyní porovnám myšlenky obou autorů. Pokusím se nalézt jak společné prvky, tak i nastínit odlišnosti v jejich myšlení, případně se k jednotlivým tématům vyjádřit.

Můžeme začít tím, že Améryho a Lévinase spojuje podobný osud a z toho plynou jak společná témata, tak i rozdílnosti. Oba myslitelé jsou původem Židé. Lévinas, stejně jako Améry, prožil druhou světovou válku v koncentračních táborech. Lévinasovi zavraždili nacisté za války skoro celou rodinu. Améry žil po válce v Belgii a v roce 1978 spáchal v Salcburku sebevraždu.¹³⁵

Myšlení obou můžeme označit jako existencionální, Améry se opírá často o Sartra, a také se vůči němu vymezuje. Lévinas rozvíjí i fenomenologickou tradici a vychází i z tradice hebrejské. Oba také nalézají inspiraci v Kantově filosofii a etice.

I když oba prožili hrůzy druhé světové války, Lévinasovo myšlení není pesimistické. Má vášeň pro člověka, nestaví se negativně ke společnosti, neztrácí v ní důvěru. Hrůzy války nemají vést podle něj k beznaději, ale mají v nás probouzet imperativ, že člověk nemá myslet jen sám na sebe, ale na druhého, starat se o něj. U Améryho se naopak objevuje, díky zkušenosti z druhé světové války, ztráta důvěry ve fungování světa, ve spravedlnost společnosti, v lidskou solidaritu. Klíčová je pro něj zkušenost smrti, stále jí hledí do tváře. Vše, co řekneme o životě a smrti má vycházet z nás samých, jde o jeho nejniternější zkušenosti. Na rozdíl od Lévinase, který se k druhému obrací, říká Améry, že máme zůstat sami sebou, mít vlastní hodnotový systém, nehledět na druhé a už vůbec na společnost, protože jen tak si můžeme zachovat sebeúctu, důstojnost a svobodu.

¹³⁴ Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 60-62, 69.

¹³⁵ Srov. CASPER, B. *Míra lidství. Rosenzweig a Lévinas*. S. 15., Srov. AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. S. 184.

3.1 Čas, svět a společnost, odpovědnost a svoboda

Podle Améryho čas plyne, říká, že minulost ani budoucnost neexistují, že existuje jen přítomnost a ani ta nemá časovou rozprostřenost. Lévinas naopak říká, že čas neplyne, protože přítomnost, která je teď, je zastavením času. Budoucnost existuje. Do ní směřují naše naděje, může nám přinést útěchu ve chvílích utrpení. Navíc Lévinas mluví i o budoucnosti a vůbec čase druhého, který proniká do našeho času, kříží ho, ale není naším časem, je transcendentní. Předkládá nám nepředvídatelnou budoucnost, která se nás týká. Jestliže Lévinas vnáší do našeho času čas druhého, pak Améry bere čas jako něco, co je především naše. Je to jen náš čas, čas našeho žití, naše vlastnictví, jak stárneme, zhušťuje se v nás. Proto také čas vnímáme subjektivně a velmi relativně. Co je pro někoho okamžik, je pro druhého celá věčnost. Budoucnost, kterou Lévinas vnímá jako naději, vidí Améry, zejména u stárnoucího člověka, jako negaci, protože v budoucnosti už ho nic nečeká.

Vůči světu a společnosti zastávají Lévinas i Améry odlišný názor. Lévinas vidí ve společenském vztahu k druhému základ, z nějž pramení všechny naše zkušenosti. Vztah ke společnosti je pozitivní. Neustále si musíme druhého uvědomovat, ale nejen jeho, i ty ostatní. A za všechny musíme odpovídat. V politice a společnosti vidí pozitivum, pokud potlačuje násilí a zaručuje všem spravedlnost, což je její hlavní úkol. Pro Améryho je svět a společnost spíše naším protivníkem. Hlavně ve stáří je patrné, že se ze světa odtahujeme a míříme k sobě, přestáváme se v něm angažovat. Společnost je něco, co nás neustále determinuje, v tom můžeme vidět určitou podobnost s Lévinasem, ale Améry tento vztah vnímá spíše negativně. Společnost nám říká a určuje, kdy jsme staří, určuje naše sociální já, které je jejím výtvozem. Společnost o nás vytváří soudy v průběhu celého našeho života. Nám nakonec nezbyvá nic jiného, než se soudům společnosti přizpůsobit a přijmout je. Zejména ve stáří nás společnost vysouvá z dění, protože je společností mladých a pro starého člověka v ní není místo. Společnost je pro Améryho něco, čemu musíme neustále ustupovat a přizpůsobovat se tomu.

Také v pojetí svobody a odpovědnosti se setkáváme s rozdílným pojetím, ale snad v něm můžeme nalézt i něco společného. Améry vnímá svobodu jako neustálé osvobozování. Jak to chápat? Každá svoboda je podmíněna nějakou nesvobodou, takže je neustálým procesem osvobozování, ve kterém musíme přistupovat na kompromisy. Úplné osvobození od neustálých nesvobod přichází až ve chvíli dobrovolné smrti, která

nás vysvobozuje od bytí, jež je přítěží, a je tedy svobodou v nejkrajnější podobě, protože nás osvobozuje od něčeho, ale už nám neslibuje svobodu k něčemu. Tím tedy zároveň ke svobodě nevede. Může se nám to zdát poněkud depresivní. Můžeme z toho vyvozovat, že tedy nikdy nejsme úplně svobodní, ale vždy z části nesvobodní? Lévinas kritizuje tradiční pojetí svobody spjaté s autonomií a chce obrodit pojem heteronomie. Když je totiž člověk svým mravním zákonem, nezaručuje to mravnost a spravedlnost pro všechny. Mravnost není založena u Lévinase na autonomii, ale na přijetí druhého, kterého musíme vždy upřednostnit před sebou. Je tedy třeba podřídit svou svobodu svobodě druhého. Neznamená to totéž jako Améryho názor, že jsme stále nuceni dělat kompromisy, tedy uhýbat jiným svobodám? V Lévinasově heteronomii můžeme cítit biblický odkaz, kdy Bůh člověku nařizuje lásku, jež je příkázáním. Člověk je povolán k tomu, aby odpovídal za druhého. Naší svobodě tedy předchází odpovědnost za druhého a za všechny a před touto odpovědností nelze utéci. V tom, že odpovědnost předchází svobodu, je podle Lévinase ukryta lidskost, proto souvisí s odpovědností a ne se svobodou.

3.2 *Témata umírání a smrti*

Na začátek je třeba říci, že otázkou umírání a smrti se Améry zabývá více, detailněji a hlouběji, než Lévinas. U Lévinase se lze opírat více o jeho výpovědi týkající se existence, potažmo ne-bytí.

Podobnost můžeme spatřovat mezi pojmy omrzelosti (u Améryho) a únavy či lenosti (u Lévinase). Tyto pojmy mají vztah k životu i ke smrti. Omrzelost životem pro Améryho znamená nechuť k bytí a životu, rezignaci i sebeodcizení. Zejména ve stárnutí, kdy objevujeme pro nás dosud cizí já, jež vnímáme jako ne-já, se odcizujeme. Toto odcizení je pak nedílnou součástí omrzelosti. Také u Lévinase souvisí únava ze všeho a ze všech s naší existencí. Lévinas upozorňuje na to, že existovat prostě musíme, a tak je existence v únavě připomínkou závazku existovat dle nezrušitelné smlouvy. I když jsme unaveni, musíme prostě být, pořád něco dělat. V únavě chceme z bytí vyklouznout, zbavit se existence, vzdát se jí. Jenže člověk se musí uchovávat. To, co jsme začali, nemůžeme prostě přerušit. Ukončení by znamenalo neúspěch naší cesty.

Zde můžeme navázat na Améryho pojem dobrovolné smrti. Omrzelost životem, o které mluví, totiž může vyústit v sebevraždu. Přirozená je zejména tam, kde člověk

právě uniká ze zkrachovalého života. Dobrovolná smrt je pro Améryho svobodným druhem smrti, protože jsme to my, kdo na sebe vztahujeme ruku. Dobrovolná smrt je aktivním přístupem a konáním, kdežto smrt jako taková a čekání na ní je pasivitou. Díky sebevraždě se vymaňujeme z logiky života, která nám tvrdí, že musíme žít. Toto zvláštní spojení je potřeba vnímat v kontextu celého Améryho myšlení, kde dobrovolná smrt je potvrzením důstojnosti a humanity a umožňuje únik ze zkrachovalého života, jež je potupou. Zde můžeme odkázat na Lévinase, který právě říká, že z existence se vymanit nelze, že žít prostě musíme. V aktu dobrovolné smrti vidí Améry to, že se neskloníme před společností ani zákony přírody, ukazujeme tím, že život pro nás není tím nejhodnotnějším. Améry se vyjadřuje také k problematice sebevraždy u věřících. Ti pokládají sebevraždu za hřích, ale Bůh je prý velký a tak jim to, podle Améryho, odpustí, takže i věřící může smrt k sobě strhnout. Ačkoli společnost, potažmo náboženství či etika, sebevraždu odsuzují a odmítají ji, má člověk trvat na svém právu. Dobrovolná smrt je prostě privilegiem člověka, je v ní ukryta humanita a důstojnost. Améry chce, aby společnost uznala právo člověka na dobrovolnou smrt.

S myšlenkami Améryho o dobrovolné smrti by Lévinas nesouhlasil. Jak jsem již řekla dříve, je existence něčím, z čeho se nelze vymanit. Je to danost, zažíváme ji ve tváři druhého. Musíme se pořád snažit žít, i když jsme životem unaveni. Navíc máme odpovědnost k druhému a ke společnosti, takže nemůžeme jen tak odejít a nechat tady druhého napospas všemu zlému. Lévinas také vychází z hebrejské tradice, takže otázka dobrovolné smrti by pro něj měla být nemyslitelná i z tohoto důvodu.

Nyní se obraťme k umírání a smrti jako takové. Améry se těmito tématy zabývá mnohem více, než Lévinas. Ten i o smrti opět hovoří ve vztahu k druhému a jeho tváři. Tvář druhého je totiž místem, ve kterém vidíme bezbrannost a vystavenost smrti. Druhý je smrtelnost sama a díky němu tedy vidím svou smrtelnost. Tvář druhého mi také zakazuje ho zabít, nebo ho nechat zemřít. Můžeme zde vidět provázanost s odpovědností za druhého. Smrt druhého se nás týká více než naše vlastní smrt. Také Améry říká, že zkušenost se smrtí nabýváme nejprve prostřednictvím smrti druhých. Později je ale smrt subjektivní záležitostí.

Lévinas dále o smrti příliš nehovoří. Hovoří ale o tmě a nicotě či noci v existenci člověka. Tuto noc nelze uchopit myšlením, nelze v ní ani nic vnímat, protože je v ní úplné ticho a nikdo k nám nepromlouvá. Vyvolává v nás hrůzu, která ale není úzkostí ze smrti. Zde vidíme podobnost s Amérym. Ten říká, že smrt je nic, nicota.

U Lévinase je existence univerzalitou, smrt je nemožná. Vždy na sebe musíme brát břímě existence, musíme žít a úplná negace tedy není možná. Pro Améryho je smrt výhrou nad životem, protože v ní svůj život ovládáme, zároveň je také prohrou, protože v ní vše končí, je to nic. Jestliže Lévinas říká, že musíme žít, Améry říká, že musíme umřít, i když nechceme, smrt je jedinou pravdou.

ZÁVĚR

Ač pro mne byla stěžejní témata smrti a umírání, vyjádření myšlenek v první kapitole má své opodstatnění. Hovoříme-li totiž o smrti a umírání, musíme nejprve vědět něco o životě a existenci člověka.¹³⁶ To, jak se Améry a Lévinas staví k životu jako celku, se totiž odráží i v postoji ke smrti.

Co jsem zjistila při porovnávání myšlenek Améryho a Lévinase? Ačkoli bychom mohli očekávat, že si ve svých myšlenkách budou podobní, mohu říci, že se spíše odlišují. Nejde zde ale o to, že by jejich myšlenky stály přímo proti sobě v protikladu. Spíše jde o pozitivitu či negativitu postojů. Lévinas, jež je vnímán jako zástupce pozitivního postoje, se obrací vždy k druhému a ke společnosti. K tváři druhého vztahuje všechny své názory a postoje. Améry, jehož myšlenky jsou vnímány spíše jako negativistické, zaujímá vůči společnosti a druhým asi takový postoj, že jsou mu jedno. Neznamena to ale, že by společnost neovlivňovala náš život. Spíše jde o to, že můžeme výpovědi podávat pouze po osobní zkušenosti, ne po zkušenosti, jež se zračí ve tváři druhého.

Práci jsem také psala se záměrem ukázat, že Améry není jen filosofem sebevraždy. Hovoří o ni sice obsáhle, věnuje ji dokonce i jeden esej, sám ji potom po jednom neúspěšném pokusu úspěšně vykoná. V jeho eseji o dobrovolné smrti ale nalezneme i mnoho myšlenek, týkajících se života, svobody či společnosti. Nakonec jsem zjistila, že Améry se otázkami života zabývá více, než otázkami sebevraždy, jak se o jeho filosofii často stereotypně soudí.¹³⁷

Toto téma otevírá další cestu k hlubšímu vnímání a vysvětlení otázek smrti a umírání. Může být přínosem jak v běžném životě, pro každého z nás, tak může být zajímavé například i pro činnost pomáhajících profesí třeba při práci s umírajícími či se starými lidmi. Proto jsou součástí práce i mé vlastní myšlenky a připomínky. Chci jimi ukázat, že zamýšlet se můžeme všichni, a také to děláme každý den. Připomínky mají často formu otázek, protože jejich hlavním účelem je navést čtenáře na další cestu k zamýšlení a vzbudit v něm neklid a aktivitu.

¹³⁶ Např. Haškovcová hovoří o *ars moriendi* (*umění umírat*), kdy kultura umírání musí být chápána vždy ve vztahu ke kultuře života. Viz. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. Galén : Praha, 2007. ISBN 978-80-7262-471-3. S. 179.

¹³⁷ Např. HORÁK, O. *Obhájce práva na sebevraždu*. iLiteratura.cz [online]. 20.6.2013, [cit 29.3.2015]. Dostupné na internetu: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/31739/amery-jean-vztahnout-na-sebe-ruku-rozprava-o-dobrovolne-smrti>.

Zejména myšlenky Améryho v nás mohou vyvolávat rozporuplné emoce, především pak ty, které se týkají schvalování dobrovolné smrti. Otevírají se zde další témata, která by bylo možno zpracovat hlouběji. Například etické otázky. Často může v souvislosti s dobrovolnou smrtí vyvstat například myšlenka o schvalování eutanázie. Zajímavé by bylo určitě i porovnání Améryho myšlenek s Kantovými nebo Heideggrovými, jež se nabízí v souvislosti s řešením tohoto tématu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- AMÉRY, J. *O stárnutí. Revolta a rezignace*. Prostor : Praha, 2008. ISBN 978-80-7260-207-0.
- AMÉRY, J. *Vztáhnout na sebe ruku. Rozprava o dobrovolné smrti*. Prostor : Praha, 2010. ISBN 978-80-7260-230-8.
- CASPER, B. *Míra lidství. Rosenzweig a Lévinas*. Oikoymenh : Praha, 1998. ISBN 80-86005-62-3.
- CHALIEROVÁ, C. *O filosofii Emmanuela Lévinase. S úvodní studií Jeana Lacroix*. Ježek : Praha, 1993. ISBN 80-901625-0-9.
- LÉVINAS, E. *Být pro druhého*. Zvon : Praha, 1997. ISBN 80-7113-217-9.
- LÉVINAS, E. *Existence a ten, kdo existuje*. Oikoymenh : Praha, 2009. ISBN 978-80-7298-414-5.

ABSTRAKT

KOLLEROVÁ, I. *Pohled Jeana Améryho a Emmanuela Lévinase na smrt a umírání*. České Budějovice, 2015. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce Mgr. Tomáš Veber, Th.D.

Klíčová slova: Jean Améry, Emmanuel Lévinas, stárnutí, čas, společnost, svoboda, odpovědnost, smrt, umírání, dobrovolná smrt

Práce pojednává o myšlenkách Jeana Améryho a Emmanuela Lévinase, které se týkají především smrti a umírání. Zaměřuje se ale také na existenci člověka. Zabývá se pojmy času, stárnutí, postoji ke společnosti a ke světu, odpovědností a svobodou. Jejím cílem je myšlenky mezi sebou porovnat, najít souvislosti, vzájemné shody a odlišnosti. Do práce jsou vkládány i vlastní postřehy a postoje k myšlenkám obou autorů. Jejich účelem je vzbudit u čtenáře neklid a aktivitu a navést ho na další cesty k zamyšlení.

Práce ukazuje, že postoje Améryho a Lévinase jsou spíše odlišné, ale nestojí přímo proti sobě. Lévinasova filosofie je spíše pozitivní, Améryho negativní. Améry také není jen filosofem sebevraždy, za kterého bývá často považován, ale zabývá se také životem jako takovým.

ABSTRACT

Jean Améry's and Emmanuel Lévinas' view of death and dying.

Key words: Jean Améry, Emmanuel Lévinas, aging, time, society, freedom, responsibility, death, dying, voluntary death

The work deals with the ideas of Jean Amery and Emmanuel Levinas, mainly related to death and dying. It focuses also on human existence. It deals with the concepts of time, aging, attitude to society and to the world, responsibility and freedom. Its aim is to compare ideas among themselves, find links and similarities and differences. There are inserted own perceptions and attitudes towards the ideas of both authors into the work. Their purpose is to arouse the reader's restlessness and activity and guide him to new ways to think about.

This work shows that Amery's and Lévinas' attitudes are rather different, but are not directly antagonistic. Levinas' philosophy is rather positive, Amery's negative. Améry is not only a philosopher of suicide too, for which is he often considered, but also deals with life itself.